

Een jonge AJC'er in de illegaliteit

21 mei 1923 - 18 december 2003,

Carolus Johannes Witmond was drager van het Verzetsherdenkingskruis, N.N.-Herdenkingskruis en de gouden speld van de stad Amsterdam.

Carolus Johannes Witmond werd geboren in de Spaarnammerstraat in Amsterdam, als eerste zoon van Karel en Alida Witmond. Later volgde er nog een broertje en een zusje. Karel werd niet gelovig opgevoed en groeide op in een liefdevol socialistisch arbeidersgezin. Zijn ouders probeerden er het beste van te maken, ook al hadden ze weinig te besteden. Zijn vader was langdurig werkeloos en kreeg 'steun'. Deze zogenoemde crisissteun bedroeg maar 13 gulden in de week. Toch wisten zijn ouders het te rooien. Hier stond Karel zelf ook versteld van. Wel kregen ze bonnen om voedsel te kopen en hadden ze zelf een aantal oplossingen gevonden om met het weinige geld rond te komen. Zo gingen ze op zaterdagavond naar de bakker, want dan was het brood goedkoper. Zo had hij ondanks alles nog een gelukkige jeugd.

Bij de AJC

In augustus 1935 ging Karel naar de metaalbewerkingsschool in de Westerstraat. Twee jaar later haalde hij zijn diploma. Hij was de beste van zijn jaar en van de school kreeg hij een lijst met werkplekken. Op 14-jarige leeftijd kreeg hij zijn eerste baan bij constructiebedrijf Altena. Enkele weken later kreeg hij een baan aangeboden bij de firma Johan Moes en zonen, waar hij als eerste had gesolliciteerd. Hij nam de baan meteen aan. Doordat Karel ging werken werden zijn ouders gekort op de steun. Per week verdiende hij twee gulden, waarvan hij de helft aan zijn ouders moest afgeven ter compensatie van de gekorte steun.

Op 1 mei 1935, de Dag van de Arbeid, werd Karel traditioneel ingewijd bij de Arbeiders Jeugd Centrale (AJC).

De leden van de AJC werden ingedeeld in drie verschillende groepen gebaseerd op leeftijd. De jongste leden van 12 tot 16 zaten bij de Rode Valken, de 16 tot 21-jarigen zaten bij de Rode Wachten en iedereen boven de 21 zat bij de Jong Socialisten. Bij de AJC zat hij ingedeeld in de groep Haarlemmerpoort, samen met Henk Roos. Op een groepsbijeenkomst van de Rode Wachten leerde hij Rob Douma kennen. Elke zondag werd er bij de AJC flink gewandeld en op zaterdag werd er een lezing gehouden of een bonte avond georganiseerd, waar onder andere werd gevoldsdanst. En op 1 mei brachten de AJC-leden bloemen bij de zieken en werden er bijeenkomsten gehouden. Maar het hoogtepunt vond hij het pinksterfeest. Naar dat gezellige feest keek hij altijd uit.

Verspreiding van Het Parool

Op 1 september 1939, met de aanval op Polen, namen de spanningen toe. In deze periode was hij vaak aan het colporteren voor het weekblad Vrijheid Arbeid Brood! van de SDAP. Hij stond dan bijvoorbeeld op de Dam, tussen communistische en fascistische dagbladverkopers. Dan riep hij vaak: "Lees Vrijheid Arbeid Brood! tegen dictatuur van links en rechts!"

Op vrijdag 10 mei 1940 trokken de Duitse troepen de grens over en na het bombardement op Rotterdam capituleerde Nederland en begon de bezetting. In juni 1940 hief de AJC zichzelf op. Rob Douma, Henk Roos en nog een aantal AJC'ers richtten de Amsterdamse Atletiek Club op, zodat de AJC'ers toch nog bij elkaar bleven. Bij de wekelijkse ontmoetingen werd er flink gepraat over de situatie in het land. De journalist Frans Goedhart benaderde

Rob Douma en Jan Zwanenburg met het idee om onder de naam Pieter 't Hoen een illegale krant uit te brengen.

Via Henk Roos raakte Karel bij de verspreiding betrokken.

B	I	O	N	V	E	R	T	I	E	S	1	9	4	0
V	A	N	I	S	1	9	4	0	1	9	4	0	1	9
S	T	A	M	E	R	1	9	4	0	1	9	4	0	1

Na het Duitseinval.

Rob Douma en Jan Zwanenburg met het idee om onder de naam Pieter 't Hoen een illegale krant uit te brengen. Via Henk Roos raakte Karel bij de verspreiding betrokken. “Ik zei zonder aarzelen ja. Thuis en in de AJC was ik opgevoed met de gedachte dat het fascisme bestreden moest worden”, schrijft Karel in zijn boek Prijsgegeven geheimen. In juli 1940 begonnen ze met het verspreiden van de nieuwsbrief die in februari 1941 Het Parool ging heten. Karel, die toen net 17 was, begon met het verspreiden van 10 à 15 krantjes. Later werden het er wel 50. De mensen bij wie hij de krantjes bezorgde betaalden hem ervoor, en met dit geld kon de groep weer materialen kopen voor de productie. Naast het verspreiden van Pieter 't Hoen en later Het Parool, plakten ze zo nu en dan ook posters over Duitse pamfletten heen. “Bijvoorbeeld toen de moffen weer een overwinning hadden behaald”, vertelt Karel in het radio-programma OVT. “Toen was er een of ander oorlogsschip getorpedeerd. Nou, drie dagen later was de Bismarck getroffen en hebben wij er van die platen met ‘Bismarck’ overheen geplakt.”

Opgepakt

Op 14 september 1941 werden de Paroolgroepleden Rob Douma, Jan Zwanenburg, Henk Roos en David Vos opgepakt. Met deze arrestatie werd de verdere verspreiding van Het Parool gestopt. Het was een spannende tijd; Karel had het gevoel dat hij en de overige Paroolgroepleden in de gaten werden gehouden. In de nacht van 12 op 13 november 1941 begon de nachtmerrie pas echt. Midden in de nacht kwamen de Duitsers Karel arresteren. Arie van Soest werd die nacht ook gearresteerd, en daarmee waren alle 23 leden van de Paroolgroep opgepakt. Via het huis van bewaring aan de Wateringsschans en de strafgevangenis aan de Amstelveenseweg kwam Karel in het Oranjehotel in Scheveningen terecht. Hier verbleef hij drie maanden in *Eenzelhaft*¹.

Op 17 juli 1942, tien maanden na zijn arrestatie, werd Karel voor het eerst naar een kamp gebracht: het *Polizeiliches Durchgangslager* Amersfoort. In het radio-programma OVT vertelt Karel over zijn aankomst: “Kamp Amersfoort was lekker in de buitenlucht. Gelukkig die rotcel uit! Nou, daar had ik later spijt van want je moest wel knotshard werken. Boomhakken en al die dingen meer. Vroeg op 's morgens, weinig eten. 's Zomers ging het wel, maar 's winters kou lijden, dat viel echt niet mee.”

Tijdens het appèl op de eerste avond in Amersfoort zochten de Paroolgroepleden elkaar weer op. In zijn boek vertelt Karel dat hij het fijn vond om zijn vrienden weer te zien, alleen waren de omstandigheden waaronder ze verkeerden helaas minder. De dag erop werd Karel kaalgeschoren en ingelicht over het leven in het kamp. Hij

werd ingedeeld bij een werkcommando in het bos. Hier moest hij schors en takken van de bomen afhalen. Al vrij snel kreeg hij een ongeluk. Hij hakte met een bijl per ongeluk in zijn been. Het bezoek aan de dokter hielp weinig en hij moest meteen weer aan het werk. Verzwakt door zijn verwonding vroeg hij al snel lichter werk aan; aardappels schillen werd zijn nieuwe dwangarbeid. Naast het ongeluk met de bijl liep Karel ook difterie op. Daardoor belandde hij een tijdje op de ziekenafdeling waar hij kon aansterken.

Abgetrennt

Op zaterdag 12 december 1942 moesten alle leden van de Paroolgroep zich melden. Ze werden overgebracht naar de gevangenis in Utrecht, waar ze werden berecht. Over de gevangenis schrijft Karel: “Nou, dat was voor ons een verademing. Ten eerste had je een cel, dat was warm. Maar bovendien was het een gevangenis die onder leiding stond van de Wehrmacht en niet de SS. En dat kon je direct merken. Ze waren wat vriendelijker voor je.”

In Utrecht deelde Karel zijn cel met Arie van Soest. De eis tegen de Paroolgroep was 22 keer de doodstraf en één keer *Abtrennung*. Ter verdediging hadden ze advocaten toegewezen gekregen, maar dit waren allemaal Duitsers die geen inzage hadden gekregen in de documenten. De dag na de eis werd het vonnis geveld en werd er 17 keer de doodstraf en zes keer *Abtrennung* opgelegd. Karel kreeg door zijn jonge leeftijd *Abtrennung* opgelegd, al had hij op dat moment geen idee wat het inhield. Het betekende dat hij zijn verdere leven door zou moeten brengen in een concentratiekamp.

Op maandag 21 december mochten de Paroolgroep-leden bezoek ontvangen. Elk kregen ze precies zeven minuten om met een ouder of geliefde te praten. Karel kreeg bezoek van zijn moeder en in het radioprogramma OVT vertelt hij daarover: “Ja, ik had dus alleen de mededeling dat ik was *Abgetrennt*. En we hebben wat gepraat over hoe het ging thuis. […] Maar die anderen kregen de kogel. En dat was toch wel een slag. Ook voor mijn moeder. En voor die andere natuurlijk helemaal. Want moet je je voorstellen dat je als zoon zijnde, je vader of moeder komt, en je moet zeggen: ‘Nou, ik heb de kogel.’ Want zo is het. Zo was het in feite. De doodstraf betekende de kogel.”

Op 23 december ging de gehele Paroolgroep terug naar het kamp Amersfoort. Karel: “Nou, je werd dus weer in je Block ingedeeld, je kreeg je kampkieren weer aan. En wat ik me kan herinneren, dat vind ik zo geweldig groots, is dat we een oudejaarsfeest hebben gehouden in kamp Amersfoort. Waarbij Rob Douma die ter dood veroordeeld was, nog liedjes zong uit de AJC. Waarbij Wibo Lans een heel stuk uit de Max Havelaar voordroeg. Nou, daar hebben we echt naar zitten luisteren, hoe iemand die ter dood veroordeeld was dát zou kunnen doen.”

Vught

Op 13 januari 1943 gingen ze opnieuw op transport, dit keer naar kamp Vught. Voor veel Paroolgroepleden was dit hun laatste transport. Dertien Paroolgroepleden die de doodstraf hadden gekregen werden op 5 februari 1943 gefusilleerd op de heide van Soesterberg.²

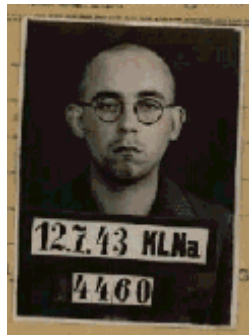
^[1] Enzame opsluiting.

^[2] Drie terdoodveroordeelden bleken van Christiansen, Wehrmachtsbefehlshaber in den Niederlanden, gratie te hebben gekregen. Hun straf

Voor Karel ging het kampeven door, alleen maakte hij nu radio's in het Philips-commando. En in juli werd hij opgeroepen voor een nieuw transport. Er gingen allerlei geruchten waar ze ditmaal heen gingen, maar hij verwachtte niet nog terug te gaan naar kamp Amersfoort. Karels tweede verblijf in Amersfoort was echter van korte duur. Dit keer ging het snel verder naar Natzweiler, in de Elzas.

Natzweiler

Natzweiler was een *Nacht und Nebel*-kamp, waar de Duitsers hun tegenstanders spoorloos wilden laten verdwijnen. Niemand zou weten dat Karel in dit kamp zat. Zijn ouders zouden ook niet op de hoogte worden gesteld als hij zou overlijden; er was geen contact meer met de buitenwereld. Zijn familie had dus geen idee waar hij zich bevond en wat er met hem gebeurde.

Bron: International Tracing Service (ITS) Bad Arolsen
No. 3248568#1 (1.1.29.2/WEI-WOR/0002162A/0004)

In Natzweiler moest Karel onder zeer zware omstandigheden dwangarbeid verrichten in de steengroeve. "De Duitsers deden er alles aan om ons de dood in te jagen", schrijft hij in zijn boek.

Op 2 september 1944 werden grote groepen gevangenen op transport gesteld naar Dachau. Natzweiler werd geëvacueerd vanwege de dichterbij komende Amerikaanse troepen. Karel werd geselecteerd om nog in Natzweiler te blijven. Omdat er toen nog maar weinig mensen overbleven was er sinds lange tijd weer wat meer te eten. Zo kon hij weer een klein beetje aansterken.

Dachau

Uiteindelijk moest ook Karel op 17 september naar Dachau. In Dachau meldde hij zich aan voor de werkzaamheden die met zijn vak te maken hadden, en kwam hij bij de bankwerkerij terecht. Later werkte hij in het commando voor het ontluizen van kleren. Dit was zeer riskant omdat via luizen vlektyfus werd overgebracht.

Er was weinig vrije tijd, alleen op zondag was hij net als in Natzweiler 'vrij'. Veel was er dan niet te doen. Een stukje heen en weer wandelen, wat luisteren naar de muziek van kampgenoten uit het orkest of kijken naar een voetbalwedstijd van gevangenen met een beter baantje. Ondertussen rukten vanuit het westen de Amerikanen en de Britten op, en de Russen vanuit het oosten. Veel concentratiekampen werden daarom door de Duitsers geëvacueerd. De gevangenen werden naar Dachau gebracht, vanwege de centrale ligging van dit kamp. Dachau, dat was gebouwd voor 6000 gevangenen, pilde met 32.000 mensen uit zijn voegen. Iedere dag eiste de tyfusedemie die in het kamp heerste talloze slachtoffers.

Op 29 april 1945 werd Dachau bevrijd. De bevrijde gevangenen werden nog enige tijd onder quarantaine gehouden vanwege de gevaarlijke vlektyfus. Na verloop van tijd werden gevangenen van verschillende nationaliteiten

was omgezet in 15 jaar tuchthuis. Over de revisieaanvraag van Frans Goedhart was nog geen uitsluitsel. Hij wist op 2 augustus 1943 te ontsnappen en onder te duiken.

opgehaald uit het kamp, maar de Nederlanders moesten hier lang op wachten. Ondertussen zaten Karels ouders in grote onzekerheid. Terwijl in Nederland de bevrijding werd gevierd schreef Karels vader op 8 mei 1945 een brief aan het Rode Kruis met de vraag of ze hem 'zo spoedig mogelijk misschien enige inlichting' konden geven.

Uiteindelijk werden verschillende transporten geregeld om ook de Nederlanders weer thuis te brengen. Karel werd ingedeeld in de groep Pieké, die uit 116 mensen bestond en op 27 mei vertrok. Door verschillende mankementen aan de oude wagens duurde de terugreis langer dan gedacht. Pas twee dagen later kwam de colonne Pieké aan bij de Nederlandse grens. Karels vrouw Stien herinnert zich de verhalen over zijn thuiskomst en vertelt hoe hij dicht bij huis werd afgezet. De hele straat had geld voor hem ingezameld en de hele dag stond er een orgel te draaien in de straat. Het opgehaalde geldbedrag werd later echter ingehouden op de steun van zijn ouders.

Na de oorlog

Na zijn thuiskomst kon Karel weer aan het werk bij de firma Johan Moes en Zonen. Hij ontmoette Henk Roos weer en reisde met hem door Nederland om de families van gestorven kampgenoten in te lichten. Meteen na thuiskomst werd hij ook weer lid van de AJC, waar hij Paulina Christina Heukelom (Stien) leerde kennen. Stien speelde mandoline met Karels zusje. Karel bracht zijn zusje altijd naar huis en soms bracht hij Stien dan ook weg omdat ze niet zo ver van elkaar vandaan woonden. Het klikte goed tussen de twee, ze bouwden een relatie op en met kerst '46 verloofden ze zich.

Omdat Karel in zijn werk graag hogerop wilde komen, besloot hij een avondstudie bij de arbeidersavondschool te gaan volgen. Na die vierjarige studie ging hij verder bij de NVV-kaderschool. Zo wist hij zich omhoog te werken tot bedrijfsleider bij de firma Johan Moes en Zonen. In maart 1948 trouwde hij met zijn Stien en in 1950 werd hun eerste kindje Marjan geboren. Drie jaar later volgde hun enige zoon Rudy en daarna kwamen de dochters Carla en Renee.

Familieleven

Karel kon moeilijk praten over wat hij allemaal had meegemaakt. De kinderen vroegen hem er ook niet naar. Ze durfden het niet aan, te bang om een oude wond open te maken. Marjan vertelt: "Dat was een geheim. Je wist van het kamp, maar het was een taboe om ernaar te vragen."

Het zwijgen drukte een stempel op het gezin. Zo herinnert Marjan zich hoe haar man Hans in 1974, toen ze hem nog maar net kende, naast haar vader op de bank zat en hem zomaar naar zijn kampverleden vroeg. "Ik dacht wat gebeurt hier", vertelt ze. "Dat moet je niet vragen. Hoe haal je het in je hoofd om dat te vragen? Ik verstijfde gewoon en kon niks meer. Dat is de reactie die ik me kan herinneren."

Desondanks deed Karel zijn best om een leuke vader en echtgenoot te zijn. Elke vrijdag kwam hij thuis met een bosje bloemen voor zijn vrouw. Renee herinnert zich hoe zij als kind haar vader na zijn werk aan het begin van de straat opwachtte, om het laatste stukje achterop de solex mee te rijden. En in de zomer gingen ze met z'n allen kamperen. Wat de kinderen goed bij is gebleven is dat ze dan altijd gingen wandelen en op zoek gingen naar bramen en bosbessen. Daar maakte Karel lekkere jam van.

Voor Karel en Stien was het belangrijk om de herdenkingen van de Tweede Wereldoorlog bij te wonen. Karel heeft daar vaak een krans gelegd namens de oud-Dachauers en de oud-Natzweilers. Elk jaar gingen ze mee met de herdenkingsreis van de Vriendenkring van oud-Natzweilers en elk jaar waren ze aanwezig bij de Paroolgroep-herdenking in Overveen. Andere belangrijke herdenkingen waren de Dachau-herdenking in het Amsterdamse Bos en de jaarlijkse herdenking op 4 mei in de Nieuwe Kerk in Amsterdam. Ook de kinderen en kleinkinderen gingen regelmatig mee.

De dochters kunnen zich nog goed herinneren dat hun ouders erg beschermend voor hen waren. Vooral ruzie maken mocht van Karel niet. Toen Renee ongeveer 12 jaar was en haar vader vroeg naar zijn kampeven, kreeg zij een boek van hem.³ Hierin las zij allerlei gruwelijkheden die haar vader ook waren overkomen. Dit had veel impact op haar. Ze kreeg last van nachtmerries en ging in therapie. Niet alleen Renee heeft moeite gehad met het verleden van haar vader, ook Marjan en Carla hebben in therapie gezeten om alles te kunnen verwerken. Stien zat in een praatgroep voor vrouwen van oud-kampgevangenen, maar die groep hield niet lang stand.

Het jaar 1972 was een bijzonder moeilijk jaar voor het gezin. Terwijl Karel en Stien op vakantie waren, kregen ze een telefoontje dat hun leven voor altijd zou veranderen. Op 22 mei had hun zoon Rudy een dodelijk motorongeluk gehad. Hij was aangereden door een auto die te hard uit een uitrit kwam. Dit was een klap die bij Karel alle weggestopte emoties naar boven bracht. Na een gesprek met prof. Bastiaans kwam hij in therapie bij dr. Hers. Langzaam

klom hij er weer bovenop, maar werken ging niet meer.

Nadat hij was afgekeurd ging Karel op zoek naar hobby's en begon hij met het verzamelen van kamppost. Hij verzamelde enveloppen, het liefst met de brief erin, die vanuit concentratiekampen waren verstuurd. Ook ging hij met Stien reizen en samen kregen zij nog veel van de wereld te zien. Zo reisden ze onder andere naar Australië en Israël. Samen speelden ze ook nog jaren in het mandoline-orkest dat zij in 1961 hadden opgericht. En in 1999 schreef Karel het boek Prijsgegeven geheimen. Hierin vertelt hij over zijn oorlogservaringen, om recht te zetten dat hij hier bijna nooit wat over had verteld.

Renee, die een paar jaar eerder al met haar ouders mee was geweest op de herdenkingsreis van de Vriendenkring van oud-Natzweilers schreef hier na thuiskomst over:

Lieve pa,

Wat vond ik het fijn,
om met ons gezin in Natzweiler te zijn.
Vijftig jaar na de oorlog mocht ik dit beleven,
dit is een mooi moment in mijn leven.
Pa heeft iets gedeeld met mij,
wat ben ik daarover blij.
Maar dit is nog maar het begin,
de oorlog staat niet meer tussen ons in.
Ik heb nu een heel goed gevoel,
gooi open die boel!
Jij en ik die jarenlang alles hebben verstopt,
en een heleboel dingen hebben opgekropt.
Er gebeurde heel veel,
we waren alle twee heel emotioneel.
Je hebt ons met zorg opgevoed,
en wat je doet is goed.
Pa je hoeft je niet te verbijten,
want ik heb absoluut geen verwijten.
Een ding moet je nou nog weten,
dit weekend is voor mij om nooit te vergeten.

Geschreven door Luca Brandt Corstius (1995) en Imara van Greuningen (1994) voor het herinneringsboek in de Verzoeningskerk in de Gedenkstätte Dachau en hun havo-profielwerkstuk.

Belangrijkste bronnen:

- Interview met Stien Witmond en haar dochters Marjan en Renee, 15 oktober 2012
- Prijsgegeven geheimen, Carolus J. Witmond, Swantech Publishing, 1999
- Interview met Karel Witmond, radioprogramma OVT, december 1992
- Archiefstukken Oorlogsnazorg Rode Kruis Den Haag

Dachau, 22 maart 2013

Stien Witmond

Luca Brandt Corstius

Imara van Greuningen

³ Verboden te sterven, W.L. Harthoorn, Pegasus, Amsterdam, 1963.